

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ
JOURNAL OF YOUNG INTELLECTUALS

e-ISSN: 2718-000X

Yıl/Year: 6, Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 3

Eylül/September-2025

**Rusya, Ermenistan, Azerbaycan Bağlamında Osmanlı İmparatorluğu’ndan
Türkiye’ye Dış Ticaret İlişkilerinin Tarihsel Gelişim Süreci**

The Historical Development Process of Foreign Trade Relations from the Ottoman
Empire to Türkiye in the Context of Russia, Armenia, and Azerbaijan

Sevgi SEZER

Prof. Dr. Balıkesir Üniversitesi, Burhaniye Uygulamalı Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Balıkesir University, Burhaniye Faculty of Applied Sciences

Balıkesir/TÜRKİYE

sevgi.sezer@balikesir.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-6958-3329>

Atıf / Citation: Sezer, Sevgi, “Rusya, Ermenistan, Azerbaycan Bağlamında Osmanlı
İmparatorluğu’ndan Türkiye’ye Dış Ticaret İlişkilerinin Tarihsel Gelişim Süreci”. *Genç
Mütefekkirler Dergisi* 6/3 (Eylül/September), 683-.

<http://doi.org/10.5281/zenodo.17132316>

Yayın Bilgisi/Publication Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Date Received: 15.08.2025

Kabul Tarihi/Date Accepted: 16.09.2025

Sayfa Aralığı/ Page Range:

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Yayıncı / Published by: Nihat DEMİRKOL / TÜRKİYE

ÖZET

1991 sonrası bağımsızlıklarını kazanan Ermenistan ve Azerbaycan, bölgedeki jeopolitik dinamiklerin etkisiyle dış ticaret politikalarını şekillendirmiştir. Özellikle, Azerbaycan'ın 2020'deki Karabağ Savaşı'ndan sonra kazandığı zafer, Türkiye ile olan ekonomik ilişkilerini güçlendirmiştir. Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki stratejik konumu, bu ilişkilerin derinleşmesine olanak tanımaktadır. Ayrıca, Rusya'nın bölgedeki etkisi ve Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki çatışmalar, dış ticaret ilişkilerini doğrudan etkilemiştir. Ermenistan'ın küçük devlet niteliği ve stratejik hedefleri, dış ticaret politikalarında belirleyici olmuştur. Türkiye'nin, Azerbaycan ile olan ilişkileri, enerji ve ticaret alanında önemli fırsatlar sunmakta, bu durum bölgedeki ekonomik işbirliğini artırmaktadır. Bu çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'ndan modern Türkiye'ye kadar Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan ile ticari ilişkilerin tarihsel dönüşümünü incelemektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ve Asya arasındaki stratejik konumu kullanarak komşu bölgelerle ticaret yollarını yönettiği, özellikle Rusya ile olan ekonomik ilişkilerin askeri ve politik etkileşimlerle şekillendiği tartışılmaktadır. İmparatorluğun dağılmasının ardından, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış ticaret politikalarının değişen jeopolitik dinamikler doğrultusunda yeniden tanımlandığı vurgulanmaktadır. Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrası Güney Kafkasya ile gelişen ticari ilişkiler, Türkiye'nin tarihsel bağları ve bölgedeki nüfuz çabaları bağlamında değerlendirilmiş; mevcut jeopolitik fırsatlar ve gerilimler ele alınmıştır. Sonuç olarak, Osmanlı döneminden günümüze kadar olan süreçte, bu üç ülke arasındaki dış ticaret ilişkileri, tarihsel ve siyasi bağlamda karmaşık bir yapı sergilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye, Dış Ticaret, Güney Kafkasya, Jeopolitik Strateji.

ABSTRACT

Following gaining independence in 1991, Armenia and Azerbaijan's international trade strategies were influenced by regional geopolitical factors. The 2020 Nagorno-Karabakh War victory of Azerbaijan led to enhanced commercial relations between Turkey and Azerbaijan. Turkey's position in the South Caucasus region enables the growth of these diplomatic relationships. The current conflict between Armenia and Azerbaijan together with Russian regional power dynamics have created direct effects on international trade relationships. The nation's restricted dimensions together with its advantageous global position determine its methods for conducting international trade activities. Turkey holds significant economic relationships with Azerbaijan which generate major prospects for energy business and regional economic expansion. This study examines the historical transformation of trade relations with Russia, Armenia and Azerbaijan from the Ottoman Empire to modern Turkey. It is argued that the Ottoman Empire used its strategic location between Europe and Asia to manage trade routes with neighboring regions, while economic relations, especially with Russia, were shaped by military and political interactions. It is emphasized that following the dissolution of the empire, the Republic of Türkiye's foreign trade policies were redefined in line with changing geopolitical dynamics. Trade relations with the South Caucasus after the collapse of the Soviet Union are evaluated in the context of Türkiye's historical ties and efforts for influence in the region; current geopolitical opportunities and tensions are discussed.

Keywords: Ottoman Empire, Türkiye, Foreign Trade, South Caucasus, Geopolitical Strategy.

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu, 13. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına kadar süren dönemde, küresel ticaret dinamiklerinde kritik bir rol oynamış kıtalararası bir imparatorluktu. En parlak devrinde, Güneydoğu Avrupa, Batı Asya ve Kuzey Afrika'nın büyük bölümlerini kontrol ederek üç kıtaya yayılmıştır. Bu coğrafi yayılım, İmparatorluğun Doğu ile Batı arasındaki kıtalararası ticaret yollarında merkezi bir bağlantı noktası olarak hizmet etmesini sağladı. Osmanlı ticaret politikaları, çeşitli malların akışını kolaylaştıran geniş ağını stratejik olarak kullanma özelliğiyle belirgindi; bu mallar arasında ipek, baharat ve değerli metaller yer alıyordu. Karadeniz ve Akdeniz üzerinden ticaret yollarını stratejik kontrolü, ticaret kapasitesini artırarak bölgede önemli bir ekonomik güç olarak kurulmasını sağlamıştır.¹

Bugün Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan tarafından işgal edilen bölgeler, stratejik ve ekonomik değerleri nedeniyle tarihsel olarak önemlidir. Osmanlı döneminde bu bölgeler, İpek Yolu üzerindeki konumları ve Bakü bölgesindeki petrol ile Kafkaslar'daki mineraller gibi zengin doğal kaynakları nedeniyle hayati önem taşıyordu. Bu alanlarla yapılan ticaret sadece ekonomik olarak faydalı olmakla kalmayıp, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik sürdürülebilirliği ve askeri kampanyaları için kritik kaynaklar sağlayarak stratejik olarak da hayatiydi.

Rusya ile ilgili olarak, uzun süreli çatışma ve işbirliği tarihi, yüzyıllar boyunca ikili ticaret politikalarını önemli ölçüde etkilemiştir. Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasındaki ticaret ilişkileri karmaşıktı; yoğun rekabet ve savaş dönemleriyle birlikte barış ve ticaret anlaşmalarıyla şekillenmiştir. Bu etkileşimler, günümüzde Türkiye ile Rusya arasında karşılıklı önemli ticaret ve enerji bağımlılığı ile nitelendirilen modern ekonomik ilişkilerin temelini atmıştır.²

Tarihsel olarak Pers İmparatorluğu'nun ve daha sonra Rus İmparatorluğu'nun bir parçası olan Ermenistan ve Azerbaycan da bölgesel ticaret dinamiklerinde bütünleşik rol oynamıştır. Ermenistan üzerinden geçen tarihi ticaret yolları, Osmanlı İmparatorluğu'nu İran ve Doğu ile bağlarken, petrol zengini Azerbaycan, bölgesel ekonomik ve

¹ Halil İnalcık ve Donald Quataert (ed.), *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300–1914* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), 1.

² Theophilus C. Prousis, "Risky Business: Russian Trade in the Ottoman Empire in the Early Nineteenth Century," *Mediterranean Historical Review*, 20/2, (2005), 201–226.

çatışmalarda bir odak noktası olmuştur. Bu ticaret yollarının mirasları, günümüzde Türkiye ve Güney Kafkasya bölgesindeki ekonomik politikalar ve altyapı gelişimlerinde açıkça görülmektedir.³

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik temeli, Avrupa, Asya ve Afrika arasında ticareti kolaylaştıran geniş yönetim ve ticaret ağları ile derinden iç içe geçmişti. İmparatorluğun büyük kıtasal ticaret yollarının kesişme noktasındaki stratejik coğrafi konumu, malların akışını kontrol etme ve vergilendirme yeteneği sağladı ki bu, ekonomik sürdürülebilirliği için hayatiydi. Osmanlılar, stratejik bölgeler üzerinde kontrolü sürdürürken ticaretten gelir maksimize etmeyi amaçlayan sofistike ekonomik politikalar uygulamıştır.⁴

Osmanlı ekonomi politikasının merkezinde, devletin ekonomiyi düzenleme ve kontrol etme rolü bulunuyordu. Devlet, özellikle ipek, baharat ve kahve gibi uluslararası ticaret pazarı için hayati öneme sahip olan bazı ticaretleri tekelinde tuttu.⁵ Osmanlı hukuk sistemi, ticaretin İslam hukuku ve devlet tarafından şekillendirilen ticaret yasaları dâhil, sözleşme uygulamasını ve mülkiyet haklarını sağlayarak iç ve dış ticareti kolaylaştıran bir düzenleyici çerçeve sundu, ancak bu bir patrimonial devlet sistemi içindeki kısıtlamalarla birlikte gerçekleşmiştir.⁶ Osmanlı döneminde Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan ile yapılan ticaret önemliydi ancak jeopolitik gerilimlerle doluydu. Karadeniz ve Hazar Denizi güzergâhlarının kontrolü özellikle önemliydi. Rusya ile yapılan ticaret, düşmanlık ve barış dönemleriyle işaretlenmiş olup, sık sık imzalanan yeni ticaret anlaşmaları, bölgesel ekonomik manzarayı etkilemekteydi.⁷

Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesi ve 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, ekonomi politikalarında ve uluslararası ilişkilerde dramatik bir dönüşümü işaret etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki yeni kurulan cumhuriyet, ülkeyi modernize etmek ve laikleştirmek, ekonomik yapı da dâhil olmak üzere, bir dizi radikal reform başlatmıştır. Bu reformlar, Batı ekonomik modellerinden etkilenmiş ve geleneksel

³ Fatma Müge Göçek, *Rise of the Bourgeoisie, Demise of Empire: Ottoman Westernization and Social Change* (New York: Oxford University Press, 1996), 3-9.

⁴ İnalcık ve Quataert, *An Economic and Social History*, 2-5.

⁵ Suraiya Faroqhi, *Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia: Trade, Crafts and Food Production in an Urban Setting, 1520-1650* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984).

⁶ Şevket Pamuk, *A Monetary History of the Ottoman Empire* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 4-16.

⁷ Prousis, "Risky Business: Russian", 205-206.

sektörlere olan bağımlılığı azaltma ve sanayi gelişimine odaklanma amacı taşımıştır.⁸ Bu, aynı zamanda Türkiye'nin dış ticaret politikalarının yeniden yönlendirilmesini de içermiştir. Cumhuriyetin ilk yılları, özellikle artık Sovyetler Birliği olan komşu Rusya ile tarihi düşmanlıklardan kaynaklanan zafiyetleri azaltmayı amaçlayan dengeli bir dış politika kurma çabaları görmüştür. Ermenistan ve Azerbaycan ile ekonomik etkileşimler, onların Sovyetler Birliği içindeki statüleri tarafından büyük ölçüde etkilenmiş olup, Moskova'dan merkezi olarak kontrol edilen dış ticaretle ilgiliydi. Bu dönem, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkilerini stabilize etmeye çalıştığı ve Soğuk Savaş döneminin politik gerçeklikleri ile ekonomik bağlantı ihtiyacını dengelemeye çalıştığı bir dönem olmuştur.⁹

Bu çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'ndan modern Türkiye'ye Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan ile olan ticaret ilişkilerinin tarihsel gelişimini incelemek için tarihsel ve ekonomik teorilerin bir kombinasyonunu kullanmaktadır:

i. Tarihsel Kurumsalcılık: Bu teori, kurumların zaman içinde nasıl evrildiğini ve tarihsel mirasların çağdaş ekonomik sonuçlar üzerindeki etkilerini anlamak için bir çerçeve sağlar. Özellikle, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik politikalarının uzun vadeli etkilerini ve bu politikaların modern Türkiye'nin ekonomik yapıları ve ticaret pratiklerini nasıl etkilediğini analiz etmede faydalıdır.¹⁰

ii. Bağımlılık Teorisi: Bu teori, Osmanlı İmparatorluğu ve sonrasında Türkiye'nin komşu bölgeleri ile olan ekonomik ilişkilerini incelemek için uygulanabilir. Bağımlılık teorisi, ekonomik dış karakolların (çevrelerin) tarihsel olarak merkezi güçler (çekirdekler) tarafından nasıl sömürüldüğünü veya onlara bağımlı hale geldiğini ve bu ilişkilerin zamanla nasıl dönüştüğünü anlamada yardımcı olur.¹¹

iii. Dünya-Sistemleri Teorisi: Bu teori, küresel ekonomik sistem ve bölgesel ticaret dinamikleri üzerindeki etkisine dair daha geniş bir perspektif sunar. Küresel kuzeydeki (çekirdek) ekonomik ve politik dalgalanmaların, kapitalist dünya ekonomisi içinde

⁸ Erik J. Zürcher, *Turkey: A Modern History* (London: Bloomsbury Publishing, 2017), 167-170.

⁹ Bruce R. Kuniholm, "The Origins of the Cold War in the Near East," *Soviet Foreign Policy, 1917-1991* (London: Routledge, 2014), 135-137.

¹⁰ Paul Pierson, *Politics in Time: History, Institutions, and Social Analysis* (Princeton: Princeton University Press, 2004).

¹¹ Andre Gunder Frank, "The Development of Underdevelopment," *Imperialism* (London: Routledge, 2023), 26-36.

Türkiye, Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan gibi çevre ve yarı çevre ekonomileri nasıl etkilediğine dair içgörüler sağlar.¹²

iv. Jeopolitik Teori: Bu teori, ticaret yolları ve politik ittifaklar arkasındaki stratejik kararları anlamak için kullanılacaktır. Coğrafyanın politik kararlar ve ekonomik sonuçlar üzerindeki rolünü vurgular, bu da Karadeniz ve Kafkasya gibi jeopolitik olarak hassas bölgelerdeki ticaret ilişkilerini analiz etmek için hayati önem taşır.¹³

Bu çalışmanın metodolojik temeli, Osmanlı İmparatorluğu, sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve günümüz Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan'ı oluşturan bölgeler arasındaki dış ticaret ilişkilerinin tarihsel gelişimini izlemek için hem birincil hem de ikincil kaynakların kapsamlı bir incelemesine dayanmaktadır. Araştırma, çeşitli kaynakları entegre etmektedir. Her kaynak kategorisi, detaylı bir anlatı ve inceleme oluşturulmasında kritik bir rol oynamaktadır.

1. Tarihsel Dönemlerde Ticaret İlişkileri

Türkiye ve Rusya arasındaki ikili ilişkiler, son otuz beş yılda siyasi ilişkilerde kalıcı bir dengenin oluşmamasından kaynaklı olarak sürekli bir istikrarsızlıkla nitelenmiş olup, bu durum ekonomik ve ticari ilişkilerin resmileştirici etkisine rağmen devam etmektedir. İkili siyasi ilişkiler, her iki tarafın beklentileri ve çıkarları tarafından doğrudan etkilenir ve bu beklentiler, kaçınılmaz küresel ve bölgesel gelişmelerin baskısı altında zaman zaman radikal bir şekilde farklılık gösterir. Her iki ülke de, siyasi hayatın neredeyse her yönünde söz sahibi olan güçlü liderlerin kişisel beklentileri ve ilişkilerinin gölgesinde bulunmaktadır; bu durum başka bir belirleyici faktör olarak ortaya çıkar. Bu, tarafların bölgesel ve küresel meselelerde kalıcı ve ortak bir perspektif geliştirmesini engeller, çünkü her iki taraf da jeopolitik ve tarihsel rekabetin bir mirası olarak güçlü bir karşılıklı güvensizlik geliştirmiştir.

Ortak bir perspektifin olmaması, tarafların Avrupa-Atlantik dünyası ile olan istikrarsız ilişkilerinin bir sonucudur. Rusya'nın son zamanlardaki güvenlik odaklı ve saldırgan yaklaşımı, Türk-Rus ilişkilerinde önemli dalgalanmalara neden olmuştur. Bu, iki ülkenin Batılı ülkelerle sürdürdüğü ilişkilerin yapısını şekillendirmede ve Türkiye'nin dış ve

¹² Immanuel Wallerstein, "The Modern World-System," C. Lemert (ed.), *Social Theory: The Multicultural and Classic Readings* (Boulder: Westview Press, 1993), 426–427.

¹³ Saul Bernard Cohen, *Geopolitics of the World System* (Lanham: Rowman & Littlefield, 2003).

güvenlik politikalarında belirleyici bir rol oynamaktadır. Benzer şekilde, Rusya'nın enerji, ticaret ve ekonomi gibi öncelikli konulardaki gündemi, bölgesel güvenlik ve dış politikayı söylemeye gerek bile olmadan, Avrupa-Atlantik topluluğuna odaklanan Türkiye'nin tercihleri tarafından büyük ölçüde belirlenmektedir ve vazgeçemeyeceği/kalmayacağı bir durumdur. Bu nedenle, Rusya, Türkiye'nin bölgesel önceliklerini Batı dünyasına karşı teslim etmede Türk karar vericilerin gözünde bir dengeleyici ve itici güç olarak görülür.¹⁴

SSCB'nin dağılması ve Dağlık Karabağ çatışmasının yanı sıra Bulgaristan ve Bosna krizlerinin tırmanışı, Türkiye'nin Güney Kafkasya ve genel olarak Orta Asya'ya, özellikle de Azerbaycan'a yönelik dış politikasını oldukça aktifleştirdi. Türkiye, siyasi, askeri ve ekonomik destek sağlayarak söz konusu bölge üzerindeki etkisini yaymayı ve Hazar petrolü ile doğalgaz kaynaklarına erişim sağlamayı hedefledi; böylece 1991'den sonra Rusya tarafından oluşturulan güç boşluğunu doldurmayı ve bir bölgesel süper güç haline gelmeyi ummuştur. Azerbaycan, özellikle bağımsızlığının ilk yıllarında, Dağlık Karabağ sorununun Azerbaycan lehine çözülmesine yönelik desteğe dayanarak Türkiye'nin bölgesel hedeflerine uygun bir tutum sergilemiştir. Ayrıca, Türkiye ve Azerbaycan'ın tutarlı kültürel politikaları sayesinde, Azerbaycan ve Türk halkları arasında özel duygusal bağlar gelişti ve kendilerini hemen hemen aynı dili konuşan, aynı etno-kültürel ve dini gelenekleri paylaşan 'kardeşler' olarak gördüler. Bu sebeple Türk-Azeri ilişkileri ve neredeyse her alanda işbirliği, SSCB'nin çöküşünün ardından hızla gelişti ve genel olarak sürdürülebilir gelişim dinamiklerine sahip oldu. Günümüzde, Türkiye-Azerbaycan ilişkileri, Ağustos 2010'da imzalanan yüksek düzeyli stratejik ortaklık anlaşması çerçevesinde resmi olarak belirlenen askeri ve siyasi stratejik bir ittifak olarak nitelendirilmektedir. Ancak, resmi ilişkilerin yanı sıra, ikili ilişkileri etkileyen ve hatta gelecekteki gelişim dinamiklerine meydan okuyan birkaç 'iç' ve 'dış' faktör bulunmaktadır.¹⁵ Türkiye, 1991 yılında Ermenistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biri olmasına rağmen, Türk-Ermeni ilişkileri gerilim ve çatışma dönemiyle işaretlenmiştir. Erken 1990'lar boyunca, Ermenistan ile komşu Azerbaycan arasında Dağlık Karabağ üzerine yaşanan savaş, Türkiye'nin Ermenistan ile olan sınırını

¹⁴ Mitat Çelikipala, "Bugüne Tarih Olarak Bakmak: Türkiye-Rusya İlişkilerinin Serencamı ve Geleceği" *Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM)* 5 (2019), 1-2.

¹⁵ Lia Evoyan, "Turkey-Azerbaijan Relations: The Dynamics of the Development," *21st Century*, 1/13, (2013), 35-36.

kapatmasına ve normal diplomatik ilişkileri askıya almasına neden olmuştur. Hem Türkiye hem de Ermenistan için son otuz yıl, bir çıkmaz dönemi olmuştur. Türkiye'nin sınırı kapatması, Ermenistan'ı zorlamada başarısız olmuş ve diplomatik ilişkilerin olmaması, her iki tarafı da seçeneklerden veya diyalogdan yoksun bırakmıştır.¹⁶

Ayrıca, söz konusu çıkmaz, 1915 olaylarının soykırım olarak uluslararası tanınmasını savunan Ermeni Diasporası çabaları etrafında yoğunlaşan karşılıklı yanlış anlamaları derinleştirmiştir; bu durum Türk tepkisinin aynı dönemi soykırım olarak görmekten kaçınmasını tetiklemiştir.¹⁷

2. Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan

2.1. Ticaret Yolları ve Değiş-Tokuş Edilen Mallar

Osmanlı İmparatorluğu ile şimdiki Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan toprakları arasındaki ticaret dinamikleri, coğrafi yakınlık ve jeopolitik düşünceler tarafından etkilenmiş karmaşık bir yapıdaydı. Osmanlı döneminde, Karadeniz ve Hazar Denizi, ticaret için kritik geçiş yolları olarak hizmet etmiştir. Bu bölgelerden geçen İpek Yolu, çeşitli malların akışını kolaylaştırarak onları Avrasya ticaret ağlarının merkezi haline getirmiştir. Başlıca ticaret yapılan mallar arasında Kafkasya ve Orta Asya'dan gelen ve Osmanlı pazarlarında yüksek değer gören ipek, pamuk ve boyalar bulunmaktadır.¹⁸

Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu baharatlar, seramikler ve tekstiller dâhil olmak üzere çeşitli ürünler ihraç etmiştir.¹⁹ Şimdiki Azerbaycan sınırları içinde kalan Bakü bölgesi, özellikle petrolü ile önem taşımış, bu kaynak ekonomik değeri anlaşılmaya başlanmıştır.²⁰ Önemli ticaret yolları üzerinde yer alan Ermenistan, Avrupa ve Asya arasında malların değişimini kolaylaştırmış, tekstiller ve daha sonra küçük ölçekli imal edilmiş ürünlerle ticaret yapmıştır.²¹

¹⁶ David L. Phillips, *Unsilencing the Past: Track-Two Diplomacy and Turkish-Armenian Reconciliation* (New York: Berghahn Books, 2005), 127-128.

¹⁷ Richard Giragosian, *Changing Armenia-Turkish Relations* (Tiflis: Friedrich-Ebert-Stiftung Büro Südkaukasus, 2009), 2-3.

¹⁸ İnalcık ve Quataert, *An Economic and Social History*, 6-7.

¹⁹ Coşgel, Metin Murat-Sadullah Yıldırım. *The Economic Geography of Ottoman Anatolia: People, Places, and Political Economy around 1530* (University of Connecticut, Department of Economics, 2021), 59-63.

²⁰ Mir-Babayevev, Mir-Yusif, "Brief History Of The First Drilled Oil Well; And The People Involved", *Oil-Industry History*, 18/1 (2017), 25-34.

²¹ Hovannisian, Richard. G. *The Armenian People from Ancient to Modern Times* (New York: St. Martin's Press, 2004).

Osmanlı İmparatorluğu'nun ihracat faaliyetleri, belirli bölgelerdeki üretim kapasitesine ve uzmanlaşmaya bağlı olarak şekillenmiştir. Özellikle Anadolu'nun batısındaki Bursa, ipek üretimi ve ticaretiyle öne çıkarken, İzmir ve Selanik gibi liman şehirleri, baharat, pamuklu tekstiller ve seramiklerin ihracatı için önemli merkezlerdi.²² Karadeniz kıyısındaki Trabzon, Rusya ve Kafkasya'ya yapılan ihracatta stratejik bir liman olarak hizmet vermiş, ipek ve yünlü kumaşlar gibi yüksek değerli tekstillerin Kafkasya pazarlarına ulaşmasını sağlamıştır.²³

Ayrıca, İstanbul'un hem idari hem de ticari bir merkez olarak konumu, Osmanlı'nın doğu ve batı arasındaki ticaret akışını koordine etmesine olanak tanımış, bu şehirden Kafkasya ve Rusya'ya mücevher, deri ürünleri ve işlenmiş gıda maddeleri ihraç edilmiştir.²⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nun iç bölgelerinden, özellikle Bursa, Edirne ve Halep gibi ticaret merkezlerinden toplanan ürünler İstanbul'a sevk edilmekteydi. Bursa, özellikle ipekli kumaşlar ve deri ürünleriyle öne çıkarken; Halep ve çevresi baharat, sabun ve işlenmiş gıda ürünlerinin tedarik noktası olarak önemliydi. Edirne ise tarımsal ürünler ve dokuma ürünleri açısından kritik bir konumdaydı. Bu şehirlerden İstanbul'a getirilen mallar, Karadeniz limanları aracılığıyla Kafkasya ve Rusya'ya ihraç ediliyordu.²⁵ Böylelikle, Osmanlı'nın iç ticaret ağı ile dış ticareti arasında güçlü bir bağlantı kurulmuş, bu durum hem ekonomik canlılığı artırmış hem de bölgesel uzmanlaşmayı teşvik etmiştir.

2.2. Savaşların ve Antlaşmaların Ticaret Üzerindeki Etkisi

Osmanlı-Rus ticaret ilişkileri, iki imparatorluk arasında sık sık yaşanan çatışmalar ve sonuç olarak yapılan antlaşmalar tarafından büyük ölçüde etkilenmiştir. Rus-Türk Savaşları da dâhil olmak üzere uzun savaş tarihi, ticaret yollarını geçici olarak kesintiye uğratmış, ancak aynı zamanda ticaret politikalarını yeniden şekillendiren önemli antlaşmalara da yol açmıştır. Örneğin, 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması kritik bir dönüm noktası olmuş, Rusya'ya ticaret ayrıcalıkları ve Karadeniz'e erişim hakkı tanıyarak bölgedeki güç ve ticaret dinamiklerini değiştirmiştir.²⁶ Bu antlaşmalar sıklıkla Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını terk etmesine veya pazarlarına ve ticaret

²² Coşgel ve Yıldırım, *The Economic Geography of Ottoman Anatolia*, 64-66.

²³ İnalçık ve Quataert, *An Economic and Social History*, 9.

²⁴ İnalçık ve Quataert, *An Economic and Social History*, 245.

²⁵ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayını, 2005).

²⁶ Mustafa Sarı-Turan Tufan, "Osmanlı-Rus Ticari İlişkileri ve Türkiye'deki Rus Markaları", *Journal of International Eastern European Studies*, 1/2 (2019), 371.

yollarına Rus erişimini kolaylaştıran şartlarla anlaşmaya varılmasına neden olmuştur. Bu anlaşmaların etkisi derin olmuş, çünkü ticaret ve ekonomik etkileşimlerin şartlarını onlarca yıl boyunca belirlemiştir.

Tablo 1: Tarihsel Nedensellik Zinciri

Olay/Tetikleyici (Anlaşma/Çatışma)	Ticaret Rejimi Değişimi	Sektör Bazlı Etkiler	Tarihsel Dönem ve Sonuç
Küçük Kaynarca Anlaşması (1774, Russo-Turkish Savaşı sonrası)	Rusya'ya Karadeniz'de serbest ticaret hakkı ve kapitülasyonlar tanınması; Osmanlı limanlarında Rus gemilerine erişim.	Tahıl ve ham madde ticaretinde artış (tarım sektörü); Osmanlı tekstil ihracatında rekabet artışı (sanayi sektörü).	18. yüzyıl sonu: Osmanlı ekonomisinde bağımlılık artışı, Rusya'nın Karadeniz ticaret hacminde %20-30 büyümeye.
Brest-Litovsk Anlaşması (1918, I. Dünya Savaşı sonrası)	Osmanlı'ya Ermenistan ve Azerbaycan'da geçici kontrol; ancak Sovyet Rusya'nın yeniden hâkimiyetiyle ticaret kısıtlamaları.	Petrol (enerji sektörü) ve mineraller (madencilik) ticaretinde kesinti; tarım ürünlerinde (pamuk, ipek) azalma.	20. yüzyıl başı: Osmanlı/Türkiye'nin Kafkasya kaynaklarına erişim kaybı, ekonomik sürdürülebilirlikte düşüş.
Dağlık Karabağ Çatışması (1991-2020)	Türkiye'nin Ermenistan sınırını kapatması; Azerbaycan'la stratejik ittifak (BTC boru hattı).	Enerji sektöründe büyüme (Azerbaycan petrol/doğalgaz ihracatı); tarım ve imalat ticaretinde Ermenistan'la sifıra yakın seviye.	1990'lar-günümüz: Türkiye-Azerbaycan ticaret hacminde %500 artış, ancak bölgesel istikrarsızlığa bağlı kayıplar.
TurkStream Anlaşması (2010'lar, siyasi gerilimlere rağmen)	Rusya-Türkiye arasında enerji odaklı ticaret rejimi; yaptırımlara rağmen devam.	Doğalgaz ithalatında bağımlılık (enerji sektörü); tarım ürünlerinde (meyve/sebze) dalgalanmalar.	21. yüzyıl: Ticaret hacminde yıllık %10-15 büyümeye, ancak jeopolitik riskler nedeniyle sektör çeşitliliği ihtiyacı.

2.3. Ekonomik Bağımlılıklar ve Rekabetler

Osmanlı İmparatorluğu ile Rus İmparatorluğu arasındaki ekonomik ilişkiler, bağımlılık ve rekabetin karmaşık bir etkileşimi ile belirlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, günümüz Rusya ve Azerbaycan topraklarından gelen tahıl ve ham maddeler gibi emtiaların ticaretine bağımlı olurken, aynı zamanda bölgedeki Rusya'nın artan gücünü şüphe ve rekabetle karşılamıştır. Bu bağımlılık-rekabet ikilemi, Ermenistan ve Azerbaycan ile olan ilişkilerde de açıkça görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu, Asya ile Avrupa arasında mal taşımacılığı için bir geçiş bölgesi olarak Ermenistan'a bağımlıydı, ancak aynı zamanda İran ve daha sonra Rus etkilerine karşı denge kurmak amacıyla bölge üzerinde politik ve ekonomik kontrol sağlamaya çalışmıştır. Azerbaycan'ın petrolü, ekonomik bağımlılıkların Osmanlı politikalarını şekillendirdiği başka kritik bir kaynak olup, sıklıkla

bölgedeki diğer güçler, özellikle de Hazar petrolüne de büyük çıkarlar besleyen Rusya ile rekabetlere yol açmıştır.²⁷

3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Erken Dönemi ve Ticaret Politikalarındaki Değişimler

3.1. Türkiye'nin Ekonomik Yapısında Reformlar

Ekonomik olarak, Atatürk'ün reformları, tarımsal ihracata olan bağımlılığı azaltmaya ve sanayi gelişimini teşvik etmeye odaklanmıştır. Devlet, önemli hükümet müdahalelerini içeren etatist bir yaklaşım benimsemiştir; bu müdahaleler arasında devlet tarafından işletilen kuruluşların ve bankaların kurulması, altyapı gelişimi ve yeni sanayileri desteklemek amacıyla koruyucu tarifelerin uygulanması yer almaktadır. Bu önlemler, Türkiye'nin ekonomik tabanını çeşitlendirmek, dış şoklardan kaynaklanan zafiyetleri azaltmak ve güçlü bir iç pazar yaratmak amacını taşımıştır.²⁸

3.2. Sovyetler Birliği ile Yeni Ticaret Politikalarının Değişimi ve Sonraki Bağımsız Ermenistan ve Azerbaycan ile İlişkiler

Türkiye Cumhuriyeti'nin miras aldığı jeopolitik manzara, yeni kurulan Sovyetler Birliği ile ve sonrasında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsız devletler Ermenistan ve Azerbaycan ile ilişkilerini yönlendirme gibi zorluklarla doluydu. Sovyetler Birliği ile ilk ilişkiler karşılıklı temkinli bir yaklaşım göstermiş, ancak ekonomik ve politik iş birliği potansiyelinin farkına varılmıştır. 1920'ler ve 1930'lar boyunca, Türkiye ve Sovyetler Birliği, ilişkilerini stabilize etmeyi ve ticareti artırmayı amaçlayan birkaç antlaşma imzalamıştır. Sovyetler, Türkiye'ye mali yardım sağlamış ve altyapı projelerini desteklemiş, bu da karşılıklı ticaretin artmasına olanak tanımıştır.²⁹ Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve ardından Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle Türkiye, bağımsız Ermenistan ve Azerbaycan'ın ortaya çıkışıyla yeni bir bölgesel dinamikle karşı karşıya kalmıştır. Bu yeni cumhuriyetlerin ilk yıllarındaki ekonomik kaos, hem bir zorluk hem de Türk ticaret politikası için bir fırsat sunmuştur. Türkiye, her iki ülke ile de hızla diplomatik ve ticaret ilişkileri kurmuştur, ancak ilişkiler belirgin bir şekilde farklı olmuştur. Azerbaycan ile paylaşılan etnik ve kültürel bağlar, özellikle enerji sektöründe güçlü ekonomik ve politik

²⁷ Kamer Kasım, "The Transportation of Caspian Oil and Regional Stability," *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 4/1 (2002), 37–39.

²⁸ Senem Zeybekoğlu Sadri, "Industrialization and Urbanization in Turkey at the Beginning of the 20th Century," *Journal of Contemporary Urban Affairs*, 4/2, (2020), 87–89.

²⁹ William Hale, *Turkish Foreign Policy, 1774–2000* (New York: Taylor & Francis, 2002), 3–4.

ittifaklar oluşturmuştur. Buna karşın, Ermenistan ile ilişkiler, tarihi husumetler ve Dağlık Karabağ çatışması tarafından etkilenmiş, bu da zaman zaman iki taraflı ticaret girişimlerini engellemiştir.³⁰

3.3. Jeopolitik Değişikliklerin Ticarete Etkisi

Türkiye'nin ticaret politikalarındaki değişimler, erken Cumhuriyet dönemi ve sonrasında geniş jeopolitik değişikliklerden derinden etkilenmiştir. İmparatorluk rekabetleriyle yapılandırılmış bir dünyadan, Soğuk Savaş dinamikleriyle tanımlanan bir dünyaya ve ardından yeni ulus devletlerin olduğu Soğuk Savaş sonrası bir döneme geçiş, Türkiye'nin ticaret stratejilerinde sürekli adaptasyonlar gerektirmiştir. Soğuk Savaş sırasında, Türkiye'nin Avrupa ve Asya'nın kesişme noktasındaki stratejik konumu, özellikle Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batı'nın ana müttefiki olarak konumlanmasını sağladı, bu durum ekonomik politikalarını ve ticaret hizalamalarını etkiledi. Bu dönem, Türkiye'nin Sovyet bloku ile ekonomik bağlarını sürdürürken politik ve askeri olarak Batı ile hizalanması gereken bir dengeleme eylemi ile karakterize edilmiştir.³¹ Soğuk Savaş sonrası dönem, yeni dinamikler getirdi, Türkiye bu dönemde Kafkasya ve Orta Asya'daki yeni bağımsız devletlerle kültürel ve tarihsel bağlarını değerlendirmeye çalıştı. Azerbaycan'da, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattı gibi projelerle simgelenen stratejik bir enerji sektörü ortağı buldu. Jeopolitik değişiklikler, ticaret ve ekonomik işbirliğini ana araçlar olarak kullanarak Türkiye'ye bölgedeki etkisini yeniden belirleme fırsatı vermiştir.³²

4. Modern Dönem Gelişmeleri

4.1. Sovyet Sonrası Ekonomik Politikalar ve Türkiye'nin Stratejik Yeniden Düzenlemeleri

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Avrasya'nın jeopolitik yapısı köklü bir dönüşüm geçirmiş ve bu durum, Türkiye açısından yeni ekonomik ve stratejik

³⁰ Aytan Gahramanova, "Internal and External Factors in the Democratization of Azerbaijan," içinde Democracy Promotion and the 'Colour Revolutions', London: Routledge, 2013, 133–159; Figen Kıyak, *Problems of Democratization in Armenia (1991–2019)*, Yüksek Lisans Tezi, Middle East Technical University, Ankara, 2019, 20-26

³¹ Mustafa Aydın, "Turkish Foreign Policy at the End of the Cold War: Roots and Dynamics," *The Turkish Yearbook of International Relations*, 36, (2005), 1–3.

³² Svante E. Cornell, "Turkey and the Conflict in Nagorno Karabakh: A Delicate Balance," *Middle Eastern Studies*, 34/1 (1998), 51–52.

fırsatların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönem, Türkiye'nin dış politika ve ticaret stratejilerinde önemli bir değişim olarak kaydedilmiş; Türkiye, eski Sovyetler Birliği'nden bağımsız olan yeni devletlerle, Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan da dâhil olmak üzere, bağlarını güçlendirmeyi amaçlamıştır. Türkiye'nin Sovyet sonrası ekonomik politikası, ekonomik entegrasyon yoluyla bölgesel etki peşinde aktif bir arayışla karakterize edilmiştir. Ekonomik olarak, Türkiye özellikle Azerbaycan ve Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri ile kültürel ve tarihsel bağlarını değerlendirerek karşılıklı yarar sağlayan ekonomik ortaklıklar geliştirmeyi hedeflemiştir. Strateji; ticareti artırma, altyapı projelerine yatırım yapma ve bölgesel enerji güvenliğini teşvik etmeyi içermektedir.³³

Rusya ile Türkiye'nin ekonomik ilişkisi, Sovyet sonrası dönemde önemli ölçüde evrim geçirdi. Zaman zaman siyasi gerilimlere rağmen, ekonomik bağlar derinleşti ve doğalgaz, tarım ürünleri ve imalat malları alanında güçlü bir ticaret ile karakterize edildi. Blue Stream doğalgaz boru hattı gibi büyük enerji boru hatlarının inşası, Türkiye ile Rusya arasında gelişen stratejik ekonomik karşılıklı bağımlılığı örneklerdir.³⁴

4.2. Ticaret Anlaşmaları, Ekonomik Ortaklıklar ve Ticareti Etkileyen Çatışmalar

Türkiye'nin Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan ile olan ticaret ilişkileri, ticaret anlaşmaları, ekonomik ortaklıklar ve bölgesel çatışmalar kombinasyonu tarafından şekillendirilmiştir. Bu dinamikler, Türkiye'nin ticaret desenlerini ve bölgedeki ekonomik stratejilerini derinden etkilemiştir.

4.2.1. Rusya

Türkiye'nin Rusya ile olan ticaret ilişkisi, büyük ölçüde enerji bağımlılığı tarafından yönlendirilen en önemli ilişkilerinden biri haline gelmiştir. Rusya, Türkiye'nin doğalgaz ve tarım ürünleri için başlıca tedarikçisi ve önemli bir ticaret ortağıdır. Ekonomik ilişki, 2010 yılında Rus doğalgazını Türkiye'ye ve daha sonra Güney Avrupa'ya taşımayı amaçlayan TurkStream gaz boru hattının inşası üzerine yapılan anlaşma dâhil çeşitli anlaşmalarla resmileştirilmiştir. Ancak, bu ilişki, özellikle 2015'te Rusya'nın Türk

³³ Clément Therme, "Iranian Foreign Policy Towards the South Caucasus: Between Revolutionary Ideals and Realpolitik," *Reassessing Security in the South Caucasus* (London: Routledge, 2016), 137–144.

³⁴ Şaban Kardaş, "Turkey-Russia Energy Relations: The Limits of Forging Cooperation through Economic Interdependence," *International Journal*, 67/1 (2012), 81–85.

mallarına geçici ticaret kısıtlamaları getirmesine neden olan siyasi anlaşmazlıklar nedeniyle dalgalanmalar yaşamıştır.³⁵

4.2.2. Ermenistan

Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkileri, özellikle Osmanlı döneminde 1915 olaylarıyla ilgili çözülmemiş sorunlardan kaynaklanan tarihi gerilimler nedeniyle karmaşık ve gergin kalmaktadır. 1990'ların başından bu yana Türkiye ile Ermenistan arasındaki kapalı sınır, ikili ticareti önemli ölçüde engellemiştir. 2009'da Zürih Protokolleri dâhil olmak üzere ilişkileri normalleştirme çabaları, şu ana kadar sınırın yeniden açılması veya ticaret ilişkilerinde önemli bir iyileşme sağlamayı başaramamıştır.³⁶

4.2.3. Azerbaycan

Azerbaycan, bölgede Türkiye'nin en yakın müttefiklerinden biri olarak öne çıkmakta, paylaşılan etnik ve kültürel bağlar ekonomik ve siyasi ilişkilerini derinden etkilemektedir. Enerji sektörü, özellikle petrol ve doğalgaz, bu ilişkinin temelini oluşturmaktadır. BTC petrol boru hattı ve Trans-Anadolu Doğalgaz Boru Hattı'nı (TANAP) içeren Güney Gaz Koridoru gibi ana projeler, geliştirilen stratejik ekonomik ortaklıkları vurgulamaktadır. Bu projeler, sadece Türkiye'nin enerji güvenliğini artırmakla kalmaz, aynı zamanda Türkiye'yi Doğu ve Batı arasında kritik bir enerji koridoru olarak konumlandırmaktadır.³⁷

Şekil 1: Türkiye, Rusya, Azerbaycan ve Ermenistan'ın Coğrafi Konumları³⁸

³⁵ Evren Balta "From Geopolitical Competition to Strategic Partnership: Turkey and Russia After The Cold War". Uluslararası İlişkiler Dergisi, 16/63 (2019), 83

³⁶ Zaur Shiriyev ve Celia Davies, "The Turkey-Armenia-Azerbaijan Triangle: The Unexpected Outcomes of the Zurich Protocols," *Perceptions: Journal of International Affairs*, 18/1 (2013), 185-188.

³⁷ Cornell, "Turkey and the Conflict in Nagorno Karabakh", 54-56.

³⁸ <https://www.akademikparadigma.com/kafkasya-politikasi-ve-orta-asya/>

Tablo 2: Karşılaştırmalı Alt-Vakalar

Dönem	Türkiye-Rusya Ticaret Kalemleri	Türkiye-Azerbaycan Ticaret Kalemleri	Karşılaştırmalı İçgörü
18. Yüzyıl (Küçük Kaynarca sonrası)	İhracat: Tekstil, baharat; İthalat: Tahıl, kereste (hacim: ~%40 Karadeniz ticareti).	İhracat: İpek, pamuk; İthalat: Petrol öncüsü mineraller (hacim: Düşük, çatışmalar nedeniyle).	Rusya ile daha dengeli, hacim odaklı; Azerbaycan'la kaynak odaklı ancak istikrarsız.
19. Yüzyıl (Rus-Türk Savaşları)	İhracat: Kahve, deri; İthalat: Tahıl, metal (hacim: Savaşlarla %30 düşüş).	İhracat: Tekstil; İthalat: Petrol, mineraller (hacim: Bakü petrolleriyle artış).	Rusya'da savaş etkisiyle kesinti; Azerbaycan'da enerji kaynakları nedeniyle büyüme potansiyeli.
20. Yüzyıl Başı (Cumhuriyet dönemi)	İhracat: Tarım ürünleri; İthalat: Sanayi malları (hacim: Sovyet anlaşmalarıyla %20 artış).	İhracat: İmalat; İthalat: Petrol (hacim: Kültürel bağlarla hızlı büyüme).	Rusya ile ideolojik sınırlı; Azerbaycan'la etnik bağlar sayesinde daha bütünsel.
1990'lar-Günümüz (Sovyet sonrası)	İhracat: Tekstil, gıda; İthalat: Doğalgaz (~%70 enerji bağımlılığı).	İhracat: İnşaat malzemeleri; İthalat: Petrol/doğalgaz (hacim: BTC hattıyla %400 artış).	Rusya'da enerji hâkimiyeti; Azerbaycan'da stratejik ortaklık, çeşitlilik daha yüksek.

4.3. Ticaret Gelişmelerinin İncelenmesi

4.3.1. Ekonomik Etkiler

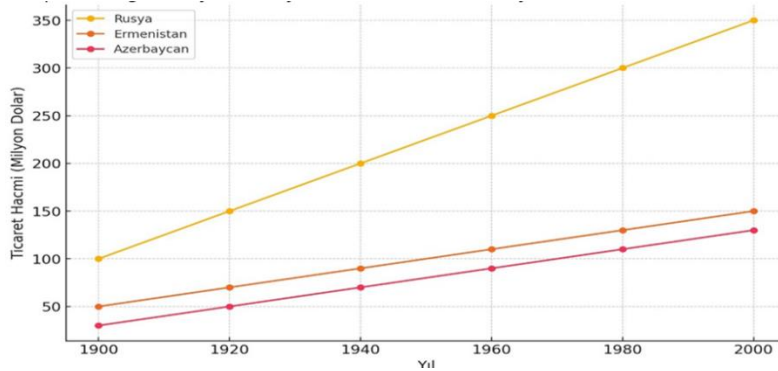
Osmanlı İmparatorluğu ile sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan ile olan ticaret ilişkilerinin ekonomik manzarası, bir dizi tarihsel olay tarafından derinden etkilenmiştir. 16. yüzyılda Osmanlı ticaret hâkimiyetinin kurulmasından modern çağın karmaşık jeopolitiğine kadar, bu bölgelerin ekonomik kaderleri siyasi ve ticaret ilişkileriyle yakından bağlantılı olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda, Karadeniz üzerinden ve Kafkasya boyunca geçen kazançlı ticaret yollarının kontrolü, imparatorluğun ekonomik refahı için hayati önem taşımıştır. Özellikle ipek ve baharat yolları, Osmanlı ekonomisine önemli katkılarda bulunmuştur. Ermenistan ve Azerbaycan gibi bölgelerle yapılan ticaret, Osmanlı askeriyesi ve sanayisi için kritik olan atlar, metaller ve daha sonra Bakü bölgesinden petrol gibi malları içermiştir. Bu mallara olan ekonomik bağımlılık, sıklıkla Osmanlı'nın bu alanlardaki dış politikasını ve askeri müdahalelerini belirlemiştir.³⁹ Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte, modernizasyon ve

³⁹ Dadash Mutallimov, "Political Relationship Northern Azerbaijan with Ottoman in the Period of Khanates," *International Journal of Social Inquiry*, 8/2 (2017), 155–157.

sanayileşme yönünde önemli bir dönüşüm yaşanmış, bu da yeni ekonomik politikalar ve ticaret ortakları gerektirmiştir.

Dönüşüm, yeni kurulan Sovyetler Birliği ile ticaret şartlarını yeniden müzakere etmeyi ve komşu devletlerle ilişkileri yönetmeyi içermiştir. Bu dönemdeki ekonomik etkiler, Türkiye'nin ekonomisini çeşitlendirme çabalarıyla belirginleşmiş, Osmanlı döneminin tarıma dayalı ticaretinden daha sanayi ve imalat mallarına doğru bir geçiş yaşanmıştır.⁴⁰

Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Türkiye için yeni ekonomik fırsatlar ve zorluklar açmıştır. Ermenistan ve Azerbaycan'da bağımsız devletlerin yeniden kurulması, özellikle Azerbaycan'dan petrol ve doğalgaz gibi yeni pazarlar ve kaynaklar anlamına gelmiştir ki, bu kaynaklar Türkiye'nin enerji stratejisinin merkezine oturmuştur. BTC boru hattı, bu yeni ekonomik ilişkinin bir simgesi olarak, Türkiye'ye sadece hayati enerji kaynakları sağlamakla kalmamış, aynı zamanda bölgedeki jeopolitik etkisini de güçlendirmiştir.⁴¹

Şekil 2: Osmanlı İmparatorluğu/Türkiye ile Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan Arasındaki Ticaret Hacmi (1900-2000)

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Rusya ile ticari ilişkiler önemli bir yer tutmaktaydı. Özellikle 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ile Batı Avrupa ülkeleri arasındaki ticari ilişkilerde Rusya önemli bir rol oynamıştır.⁴² Bununla birlikte, 19. yüzyılda Osmanlı

⁴⁰ Sadri, Senem Zeybekoğlu. "Industrialization and Urbanization in Turkey at the Beginning of the 20th Century." *Journal of Contemporary Urban Affairs*, 4/2 (2020), 87–94.

⁴¹ Gubad Ibadoghlu ve Ibrahim Niftiyev, "An Assessment of the Thirty Year Post-Soviet Transition Quality in Azerbaijan from an Economic and Social Liberalization Perspective," *Journal of Life Economics*, 9/3 (2022), 129–132.

⁴² Serap Yılmaz, "XVIII. Yüzyıl Tekstil Dünyasından: Hindistan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Pamuk-İpek Karışımı Kumaşları," *Belleten*, 56/217, (1992), 775–776.

İmparatorluğu'nun Rusya ile olan ilişkileri zaman zaman gerginleşmiş ve Kuzey Savaşları gibi çatışmalara yol açmıştır.⁴³

Ermenistan ve Azerbaycan ise Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu sınırlarında yer alan bölgeler olup, bu bölgelerdeki Ermeni nüfus zaman zaman Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmalar gerçekleştirmiştir.⁴⁴

Özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermenilerin Osmanlı aleyhine faaliyetleri söz konusu olmuştur.⁴⁵ Cumhuriyet döneminde, Türkiye'nin Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan ile olan ticari ilişkileri değişkenlik göstermiştir. Sovyet Rusya'nın kurulması ve Ermenistan ile Azerbaycan'ın bağımsızlıklarını kazanması, bu ülkelerle olan ticari bağların yeniden şekillenmesine neden olmuştur.⁴⁶

Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan süreçte, Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan ile olan ticari ilişkiler siyasi gelişmelerden önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu ülkeler arasındaki ticaret hacmindeki değişimler, bölgesel ve küresel güç dengelerindeki dönüşümlerle yakından ilişkilidir.

4.3.2. Siyasi Etkiler

Siyasi dinamikler, tarih boyunca bu bölgeler arasındaki ticaret anlaşmalarını ve çatışmaları şekillendirmede kritik bir rol oynamıştır. Siyasi kararlar ile ticaret politikaları arasındaki etkileşim, sıklıkla önemli ekonomik değişikliklere yol açmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında yaşanan sayısız savaş ve bu savaşları sonlandıran antlaşmalar, ticaret politikaları üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır.

Örneğin, 1774'teki Küçük Kaynarca Antlaşması, Rus gemilerine Osmanlı kontrolündeki boğazlardan serbest geçiş hakkı tanıyarak Karadeniz'deki ticaret dinamiklerini önemli ölçüde değiştirmiştir.⁴⁷

⁴³ V. E. Şutoy, "Osmanlı Devletinin 1700-1709 Kuzey Savaşı Yıllarındaki Tutumu." *Belleten* 53/ 207-208 (1986), 903-966.

⁴⁴ Nurcan Yavuz, "Doğu Anadolu'daki Ermeni Mezaliminin Brest-Litovsk Barış Görüşmelerinde Protestosu," *Atatürk Yolu Dergisi*, 4/15 (1995), 382-384.

⁴⁵ Mediha Akarslan, "1921 Yıllarında Rusya Hariciye Komiserliği ile Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Arasında Kurulan İletişim," *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, 4/16 (1920), 468-469.

⁴⁶ Taner Baytok, "Türkiye EFTA Ticaret Anlaşması," *İktisat İşletme ve Finans*, 7/70 (1992), 11.

⁴⁷ M. Burak Buluttek, "How Did a Snowball Turn into the Avalanche? The Ottoman Empire Fiscal and Monetary Policy Changing after the Treaty of Kucuk Kaynarca (1774)," *Dicle University Law Faculty Journal*, 20, (2015), 121-153.

Benzer şekilde, modern antlaşmalar ve çatışmalar, örneğin Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ çatışması, sürekli olarak Türkiye'nin ticaret ilişkilerini etkilemiş, sıklıkla ekonomik faaliyetleri bozan ambargolar ve yaptırımlara yol açmıştır. Soğuk Savaş ve Soğuk Savaş sonrası dönemlerdeki ittifaklardaki değişiklikler, Türkiye'nin ticaret stratejilerini önemli ölçüde etkilemiştir.

Türkiye'nin NATO ile uyumu ve Batılı ülkelerle stratejik ortaklıkları, Sovyetler Birliği ve daha sonra Rusya ile olan ticaret ilişkilerini etkilemiştir. Benzer şekilde, Sovyetlerin çöküşünü takiben jeopolitik yeniden hizalanmalar, Türkiye'nin bölgesel etkisini ve ekonomik istikrarını sürdürebilmesi için ticaret politikalarını hızla uyum sağlamasını gerektirmiştir.⁴⁸

4.3.3. Süreklilikler ve Değişiklikler

Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye ve Rusya, Ermenistan, Azerbaycan bölgeleri arasındaki ticaret ilişkilerinin yüzyıllar boyunca nasıl evrildiğini anlamada, süreklilik ve değişim kalıplarını tespit etmek yardımcı olacaktır. Önemli siyasi ve ekonomik dalgalanmalara rağmen, ticaretin bazı unsurları tutarlı kalmıştır.

Örneğin, bu bölgelerin jeopolitik önemi, kilit ticaret yolları olarak sürekli olarak ekonomik stratejilerini etkilemiştir. Benzer şekilde, Azerbaycan'dan elde edilen petrol gibi kritik mallara olan ekonomik bağımlılık, geç Osmanlı döneminden günümüze kadar Türkiye'nin enerji politikasının merkezi bir unsuru olmaya devam etmiştir.⁴⁹

Osmanlı döneminin ipek ve baharatından, modern çağın petrol ve gazına kadar, ticaretin odağı küresel ekonomik değişikliklere yanıt olarak kaymıştır. Ayrıca, imparatorluktan ulus devletlere geçiş, siyasi manzarayı dramatik bir şekilde değiştirmiş ve güncel ekonomik ve siyasi gerçeklikleri yansıtan yeni ticaret anlaşmaları ve ortaklıklar gerektirmiştir.⁵⁰

⁴⁸ Vojtech Mastny, "The New History of Cold War Alliances," *Journal of Cold War Studies*, 4/2 (2002), 55-61.

⁴⁹ Daniel Yergin, *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money & Power* (New York: Simon and Schuster, 2011), 184.

⁵⁰ Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi*, 8-10.

Tablo 3: Türkiye ile Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan Arasındaki Kültürel ve Ekonomik Değişimler⁵¹

Dönem	Bölge	Kültürel Değişimler	Ekonomik Değişimler
1920-1940	Rusya	Türk-Rus yazar ve sanatçıların karşılıklı ziyaretleri	Ticari misyonlar, tarım ürünleri ticareti
	Ermenistan	Ermeni diasporasının kültürel faaliyetleri	Kısıtlı ticaret, tarım ürünleri değişimi
	Azerbaycan	Ortak edebi çalışmalar, müzik festivalleri	Pamuk ve petrol ticareti
1940-1960	Rusya	Kültürel programlar, sinema ve tiyatro değişimi	Ortak sanayi projeleri, maden ticareti
	Ermenistan	Eğitim değişimleri, üniversite işbirlikleri	Tarım ürünleri, gıda maddeleri değişimi
	Azerbaycan	Ortak tiyatro ve müzik etkinlikleri	Petrol ve gaz anlaşmaları
1960-1980	Rusya	Sovyet sanatı ve kültürü üzerine sergiler	Enerji ve sanayi ürünleri değişimi
	Ermenistan	Edebi ve kültürel değişimler	Gıda ve inşaat malzemeleri ticareti
	Azerbaycan	Ortak müzik ve sanat etkinlikleri	Petrol ticareti, tekstil ürünleri
1980-2000	Rusya	Üniversiteler arası işbirlikleri, öğrenci değişimi	Ortak enerji projeleri, sanayi ürünleri ticareti
	Ermenistan	Kültürel miras projeleri, sanat festivalleri	Gıda ürünleri, hafif sanayi ürünleri ticareti
	Azerbaycan	Kültürel işbirliği programları, spor etkinlikleri	Petrol ve gaz anlaşmaları, inşaat projeleri
2000 sonrası	Rusya	Ortak kültür ve tarih projeleri, öğrenci değişimi	Ortak enerji projeleri, tarım ve sanayi ürünleri ticareti
	Ermenistan	Kültürel miras restorasyonu, sanat işbirlikleri	Gıda ve tekstil ürünleri ticareti, sınırlı ekonomik işbirliği
	Azerbaycan	Ortak enerji ve kültür projeleri, spor işbirlikleri	Petrol, gaz ve inşaat sektörü projeleri, ticaret anlaşmaları

⁵¹ Murat Küçükkuşurlu, “Osmanlı Devleti Döneminde Erzurum Ticaret Odası: Açılış ve İlk Faaliyetler,” *ETÜT Dergisi*, 1/1 (2020), 7–23; Orhan Eren, “Reel Döviz Kurunun İkili Dış Ticarete Etkileri: Türkiye Örneği,” *Journal of International Social Research*, 12(63), 2019; Suinbay Suyundikov, “Dağlık Karabağ Savaşı’nın Çözümü Bağlamında Türkiye ve Rusya,” *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5/1 (2021), 132–145; Zelha Altınkaya, “19. Yüzyıl Dünya Ekonomisinde Osmanlı Devleti Uluslararası Ticaret Politikaları,” *Maliye ve Finans Yazıları*, 118, (2022), 271–306.; Zafer Avcı, Süreyya Kovacı ve Süleyman Şen, “Türkiye’de Covid-19 Döneminde Serbest Bölgelerin Dış Ticaret ve İstihdam Açısından Önemi,” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32/2 (2022), s. 563–578; Ramin Fatullayev, “Azerbaycan ‘Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin Türkiye Temsilcilikleri,” *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4/7 (2022), 317–328.

5. Tartışma

5.1. Tarihsel Önem

Türkiye'nin, Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan ile olan ticaret ilişkileri, bölgesel istikrar ve ekonomik gelişim üzerinde derin ve kalıcı etkilere sahiptir. Bu etkileşimler, karmaşık bir ekonomik bağımlılık ağı, jeopolitik stratejiler ve kültürel değişimler tarafından desteklenmiş olup, yüzyıllar boyunca Avrasya koridorunun ekonomik tarihini şekillendirmiştir. Tarih boyunca ticaret, sıklıkla bölgesel istikrarın temel taşı olarak hizmet etmiştir. Osmanlı döneminde, İmparatorluğun Karadeniz ve Kafkasya'daki önemli ticaret yolları üzerindeki kontrolü, ekonomik gücünü pekiştirmenin yanı sıra, hegemonyası altında bir tür bölgesel düzen kurmuştur. Bu kontrol, sıklıkla zorlansa da, bölgesel aktörlerin faaliyet gösterdiği tutarlı bir yapı sağlamada önemli bir rol oynamıştır. Bu ticaret ilişkilerinden elde edilen ekonomik faydalar önemli olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu için, Ermenistan ve Azerbaycan'ın zengin doğal kaynaklarına ve stratejik ticaret yollarına erişim, ekonomik refahı kolaylaştırmış ve büyük bir imparatorluk gücü olarak uzun ömrünü desteklemiştir. Benzer şekilde, modern Türkiye için, özellikle enerji alanında Rusya ve Azerbaycan ile yapılan ticaret, ekonomik büyümeyi ve sanayi gelişimini beslemede hayati öneme sahiptir.⁵²

5.2. Karşılaştırmalı İlgörüler

Osmanlı İmparatorluğu'nun ticaret dinamikleri ile modern Türkiye'nin ticaret dinamikleri karşılaştırıldığında, özellikle Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan ile olan etkileşimleri bağlamında birkaç önemli fark ve benzerlik ortaya çıkmaktadır. Ticaret mallarının doğası ve ticaret yollarının odakları evrilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, baharat ve ipek gibi lüks malların değişiminde başlıca rol oynamış, coğrafi konumunu Doğu ile Batı arasında bir köprü olarak kullanmıştır. Ancak modern Türkiye, küresel ekonomik değişiklikleri ve teknolojik gelişmeleri yansıtarak daha çok sanayi ve enerji ile ilgili mallara yönelmiştir.⁵³ Ticaret dinamiklerini etkileyen siyasi bağlam da dönüşmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nun ticaret politikaları sıklıkla imparatorluk

⁵² Ediz Boz, Ersin Türk ve Vedat Toğan, "Doğu Karadeniz Bölgesinde Planlanan Demiryolu Güzergâhlarının AHP ve TOPSIS Yöntemleriyle Sıralanması ve Seçimi," *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 29/6 (2023), 617–619; Nazgül Kenzhetay, "Çin'in Küresel Yükselişinin Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine Etkisi: Enerji Politikası," *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Dergisi*, 1/4 (2023), 1–2.

⁵³ Yergin, *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money & Power*, 185.

rekabeti ve toprak genişlemesi tarafından yönlendirilmişken, modern Türkiye önemli ölçüde farklı bir uluslararası sistemde faaliyet göstermektedir, bu sistem ulus-devletler tarafından yönetilmekte ve uluslararası hukuk ve kuruluşlar tarafından düzenlenmektedir. Bu değişim, ticaret anlaşmazlıklarının nasıl yönetildiğini ve ekonomik anlaşmaların nasıl yapılandırıldığını etkilemiştir. Bu değişikliklere rağmen, bölgelerin stratejik önemi tutarlı kalmıştır. Hem Osmanlı İmparatorluğu hem de modern Türkiye, kritik ticaret yollarının kapı bekçileri olarak konumlarını ekonomik ve siyasi çıkarları için hayati olarak görmüştür. Bu stratejik düşünce, dış politikalarını ve ticaret önceliklerini etkilemeye devam etmektedir.⁵⁴

5.3. Mevcut Ticaret Politikaları İçin Çıkarımlar

Ticaret ilişkilerinin tarihsel bağlamını anlamak, Türkiye'nin Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan ile olan mevcut ticaret stratejileri ve diplomatik ilişkilerine değerli içgörüler sağlar. Bu etkileşimlerin tarihi mirası, günümüz politika yapımı ve diplomatik angajmanlarda hâlâ yankılanmaktadır. Tarihi ticaret yolları ve çatışmalar, bu ülkelerin ekonomik ve siyasi stratejilerini şekillendirmeye devam eden bir miras bırakmıştır. Örneğin, Türkiye'nin mevcut enerji politikası ve enerji güvenliği peşinde koşması, Azerbaycan ile tarihi bağları ve Rusya'dan enerji tedarikine olan bağımlılığı tarafından derinden etkilenmiştir. Bu tarihi temeller, TurkStream ve TANAP boru hatları gibi projelerin ardındaki motivasyonları anlamak için hayati önem taşır.⁵⁵ Tarihi bağlam, süregelen diplomatik çabaları da bilgilendirir. Örneğin, Türkiye'nin Ermenistan ve Azerbaycan ile ilişkilerindeki hassas dengeleme çabası, bölgedeki tarihi bağlantıları ve çatışmalarına dayanabilir. Benzer şekilde, Rusya ile karmaşık ilişkileri yönetme yaklaşımı, yüzyıllar süren jeopolitik rekabet ve işbirliği kökenlerine dayanır ve nüanslı ve tarihsel olarak bilgilendirilmiş bir diplomatik strateji gerektirir.⁵⁶ Tarihi ticaret uygulamalarını yansıtmak, gelecekteki ticaret anlaşmalarını ve ekonomik ortaklıkları yönlendirebilir. Geçmişteki başarıları ve başarısızlıkları anlayarak, politika yapıcılar daha etkili ve karşılıklı yarar sağlayan ticaret politikaları tasarlayabilir, tarihi ilişkilerin karmaşık ağı ve çağdaş ekonomik gerçeklikleri göz önünde bulundurabilir.

⁵⁴ Aydın, "Turkish Foreign Policy at the End of the Cold War", 4-8.

⁵⁵ Cornell, "Turkey and the Conflict in Nagorno Karabakh", 57-58.

⁵⁶ Kardaş, "Turkey-Russia Energy Relations", 91-94.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıldaki dış ticaret pratikleri ve politikaları, Avrupa devletleriyle kurulan ekonomik ve siyasi ilişkilerin karmaşık yapısını yansıtmaktadır. Kapitülasyonlar ve aracılık mekanizmaları, Osmanlı'nın Batılı güçlerle ticari bağlarını güçlendirirken, aynı zamanda egemenlik haklarının sınırlandırılmasına da yol açmıştır. Bu durum, Osmanlı'nın doğal kaynaklar üzerindeki kontrolünü zayıflatarak, bölgesel güç dengelerinin değişimine katkıda bulunmuştur. Öte yandan, Osmanlı İmparatorluğu'nun İran transit ticaretindeki hâkimiyeti, Rusya'nın Kafkasya'daki nüfuzunun artmasıyla sarsılmıştır. Bu gelişme, Osmanlı-Rus rekabetinin ekonomik boyutunu da derinleştirmiştir. Ayrıca, 1869 tarihli Osmanlı Tabiiyet Kanunu'nun Orta Asya tebaası üzerindeki hukuki statüsü ve koruma mekanizmaları, bölgesel güç mücadelelerinin bir diğer boyutunu oluşturmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte, Osmanlı'dan devralınan dış ticaret ilişkileri ve bölgesel dinamikler önemli dönüşümler geçirmiştir. Yeni Türkiye Cumhuriyeti devletinin, Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan ile olan ekonomik ve siyasi bağlarının şekillenmesinde, tarihsel mirasın izleri belirgin şekilde görülmektedir. Örneğin, Türkiye'nin Rusya ile olan ticari ve ekonomik ilişkileri, Osmanlı dönemindeki rekabet ve işbirliği örüntülerinin devamı niteliğindedir. Benzer şekilde, Ermenistan ve Azerbaycan ile olan bağlantılar da, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya politikalarının günümüzdeki yansımalarıdır. Bu ülkelerle kurulan ticari ve ekonomik ilişkilerin, siyasi gerilimlerin gölgesinde şekillendiği gözlemlenmektedir.

Bu çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'ndan modern Türkiye'ye, Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan ile olan ticaret ilişkilerinin tarihsel gelişimini kapsamlı bir şekilde analiz etmiş ve bu ilişkileri şekillendiren ekonomik ve siyasi dinamiklere dair kritik içgörüler ortaya koymuştur. Bu araştırma ile belirlenen önemli tarihsel eğilimler, bu ulusların stratejik jeopolitik konumlarını ve yüzyıllar boyunca evrimleşen önemli ekonomik bağımlılıklarını vurgulamaktadır. Ticaret ilişkileri, Osmanlı döneminde, jeopolitik strateji ve ekonomik zorunlulukların imparatorluğu kritik ticaret yolları üzerindeki kontrolünü kullanmaya ittiği bir dönemde başlamıştır. Bu dönem, ipek ve baharat gibi lüks malların ve stratejik malların değiş-tokuşu ile karakterize edilmiştir; bu mallar, imparatorluğun ekonomik sürdürülebilirliği için hayati önem taşımıştır. Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş, küresel ekonomik değişikliklerden etkilenen modern ekonomi politikalarına yönelik sanayileşme çabaları ve önemli değişiklikler getirmiştir. Çalışma,

jeopolitik düşüncelerin ticaret politikalarını sürekli olarak nasıl etkilediğini vurgulamıştır. Rus-Türk savaşları gibi çatışmalar ve ittifaklar, periyodik olarak ticaret yollarını ve ekonomi politikalarını yeniden şekillendirmiştir. Modern dönemde, bu ilişkiler, Türkiye'nin enerji kaynaklarını güvence altına alma stratejik ihtiyacı ve karmaşık bölgesel ve küresel jeopolitik bağlam içinde diplomatik ilişkilerini dengeleme çerçevesinde şekillenmiştir.

Ekonomik bağımlılıklar, özellikle Sovyet sonrası dönemde, Azerbaycan ile olan petrol ve gaz ticaretinde belirgin şekilde görülmüştür. Bu bağımlılıkların ekonomik sonuçları derin olmuş, Türkiye'nin enerji güvenliği stratejilerini ve daha geniş ekonomi politikalarını etkilemiştir. Tarihsel bağlam ve mevcut ekonomik gerçeklikler, Türkiye'nin Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan ile gelecekteki ticaret stratejileri için politika önerileri türetmek için benzersiz bir perspektif sunar. Türkiye, ticaret ilişkilerini çeşitlendirmeye devam etmeli ve özellikle enerji gibi kritik sektörlerde herhangi bir ülkeye aşırı bağımlılığı azaltacak sürdürülebilir ticaret anlaşmaları aramalıdır. Çeşitlendirme stratejileri, yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesini ve hizmetler ile teknoloji ticaretinin artırılmasını içerebilir. Bölgesel işbirliği mekanizmalarını güçlendirmek, jeopolitik gerilimlerle ilişkili riskleri hafifletmeye yardımcı olabilir. Türkiye, kapsamlı ekonomik işbirliği maddeleri içeren bölgesel ticaret anlaşmaları başlatmada öncü bir rol üstlenebilir; bu, gerilimleri hafifletebilir ve ekonomik istikrarı teşvik edebilir.

Bölgedeki tarihi ve devam eden çatışmalar göz önüne alındığında, Türkiye benzersiz konumunu, örneğin Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki çatışmalarda arabulucu olarak kullanabilir. Aktif diplomatik angajman, bölgenin istikrarını sağlamaya yardımcı olabilir, bu da daha güçlü ve tutarlı ticaret ilişkilerine yol açabilir. Ticareti desteklemek için yollar, demiryolları ve boru hatları gibi altyapılara yapılan sürekli yatırımlar hayati önem taşır. Bu tür yatırımlar sadece ticaret kapasitesini artırmakla kalmaz, aynı zamanda ekonomik bağları ve politik ittifakları güçlendirir. Sonuç olarak, Osmanlı'dan Türkiye'ye uzanan dış ticaret ilişkilerinin tarihsel gelişimi, bölgesel ve küresel güç dinamiklerinin kesiştiği bir alanı temsil etmektedir. Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan gibi komşu ülkelerle olan ekonomik bağlantılar, Türkiye'nin dış ticaret politikalarının şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu ilişkilerin geçmişten günümüze uzanan seyri, Türkiye'nin bölgesel ve küresel konumunu anlamak için önemli ipuçları sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akarşlan, Mediha. “1921 Yıllarında Rusya Hariciye Komiserliği ile Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Arasında Kurulan İletişim.” *TİTE Atatürk Yolu Dergisi* 4/16 (1920), 468–490.
- Altınkaya, Zelha. “19. Yüzyıl Dünya Ekonomisinde Osmanlı Devleti Uluslararası Ticaret Politikaları.” *Maliye ve Finans Yazıları* 118 (2022), 271–306.
- Avcı, Zafer, Süreyya Kovacı ve Süleyman Şen. “Türkiye’de Covid-19 Döneminde Serbest Bölgelerin Dış Ticaret ve İstihdam Açısından Önemi.” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 32/2 (2022), 563–578.
- Aydın, Mustafa. “Turkish Foreign Policy at the End of the Cold War: Roots and Dynamics.” *The Turkish Yearbook of International Relations* 36 (2005), 1–36.
- Balta, Evren. “From Geopolitical Competition to Strategic Partnership: Turkey and Russia After The Cold War.” *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 16/63 (2019), 69–86.
- Baytok, Taner. “Türkiye EFTA Ticaret Anlaşması.” *İktisat İşletme ve Finans* 7/70 (1992), 11–12.
- Boz, Ediz, Ersin Türk ve Vedat Toğan. “Doğu Karadeniz Bölgesinde Planlanan Demiryolu Güzergâhlarının AHP ve TOPSIS Yöntemleriyle Sıralanması ve Seçimi.” *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi* 29/6 (2023), 617–627.
- Buluttekin, M. Burak. “How Did a Snowball Turn into the Avalanche? The Ottoman Empire Fiscal and Monetary Policy Changing after the Treaty of Kucuk Kaynarca (1774).” *Dicle University Law Faculty Journal* 20 (2015), 121–153.
- Cohen, Saul Bernard. *Geopolitics of the World System*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2003.
- Cornell, Svante E. “Turkey and the Conflict in Nagorno Karabakh: A Delicate Balance.” *Middle Eastern Studies* 34/1 (1998), 51–72.
- Coşgel, Metin Murat ve Sadullah Yıldırım. *The Economic Geography of Ottoman Anatolia: People, Places, and Political Economy around 1530*. University of Connecticut, Department of Economics, 2021, 59–63.
- Çelikpala, Mitat. “Bugüne tarih olarak bakmak: Türkiye-Rusya ilişkilerinin serencamı ve geleceği.” *Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM)* 5 (2019), 1–29.
- Eren, Orhan. “Reel Döviz Kurunun İkili Dış Ticarete Etkileri: Türkiye Örneği.” *Journal of International Social Research* 12/63 (2019), 1–20.

Evoyan, Lia. "Turkey-Azerbaijan Relations: The Dynamics of the Development." *21st Century* 1/13 (2013), 35–44.

Faroqhi, Suraiya. *Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia: Trade, Crafts and Food Production in an Urban Setting, 1520-1650*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984.

Fatullayev, Ramin. "Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Türkiye Temsilcilikleri." *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 4/7 (2022), 317–328.

Frank, Andre Gunder. "The Development of Underdevelopment." İçinde *Imperialism*, 26–36. London: Routledge, 2023.

Gahramanova, Aytan. "Internal and External Factors in the Democratization of Azerbaijan." İçinde *Democracy Promotion and the 'Colour Revolutions'*, 133–159. London: Routledge, 2013.

Giragosian, Richard. *Changing Armenia-Turkish Relations*. Tiflis: Friedrich-Ebert-Stiftung Büro Südkaukasus, 2009.

Göçek, Fatma Müge. *Rise of the Bourgeoisie, Demise of Empire: Ottoman Westernization and Social Change*. New York: Oxford University Press, 1996.

Hale, William M. *Turkish Foreign Policy, 1774–2000*. New York: Taylor & Francis, 2002.

"Kafkasya Politikası ve Orta Asya." Akademik Paradigma. Erişim 15 Nisan 2024. <https://www.akademikparadigma.com/kafkasya-politikasi-ve-orta-asya/>

Hovannisian, Richard G. *The Armenian People from Ancient to Modern Times*. New York: St. Martin's Press, 2004.

Ibadoghlu, Gubad ve Ibrahim Niftiyev. "An Assessment of the Thirty Year Post-Soviet Transition Quality in Azerbaijan from an Economic and Social Liberalization Perspective." *Journal of Life Economics* 9/3 (2022), 129–146.

İnalcık, Halil ve Donald Quataert (ed.). *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300–1914*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

Kardaş, Şaban. "Turkey-Russia Energy Relations: The Limits of Forging Cooperation through Economic Interdependence." *International Journal* 67/1 (2012), 81–100.

Kasım, Kamer. "The Transportation of Caspian Oil and Regional Stability." *Journal of Southern Europe and the Balkans* 4/1 (2002), 37–45.

- Kenzhetay, Nazgül. “Çin’in Küresel Yükselişinin Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine Etkisi: Enerji Politikası.” *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Dergisi* 1/4 (2023), 1–12.
- Kıyak, Figen. *Problems of Democratization in Armenia (1991–2019)*. Yüksek Lisans Tezi, Middle East Technical University, Ankara, 2019.
- Kuniholm, Bruce R. “The origins of the cold war in the Near East.” In *Soviet Foreign Policy, 1917-1991*, pp. 135-145. Routledge, 2014.
- Küçükuğurlu, Murat. “Osmanlı Devleti Döneminde Erzurum Ticaret Odası: Açılış ve İlk Faaliyetler.” *ETÜT Dergisi* 1/1 (2020), 7–23.
- Mastny, Wojtech. “The New History of Cold War Alliances.” *Journal of Cold War Studies* 4/2 (2002), 55–84.
- Mir-Babayev, Mir-Yusif. “Brief History of the First Drilled Oil Well; and the People Involved.” *Oil-Industry History* 18/1 (2017), 25–34.
- Mutallimov, Dadash. “Political Relationship Northern Azerbaijan with Ottoman in the Period of Khanates.” *International Journal of Social Inquiry* 8/2 (2017), 155–177.
- Pamuk, Şevket. *A Monetary History of the Ottoman Empire*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Phillips, David L. *Unsilencing the Past: Track-Two Diplomacy and Turkish-Armenian Reconciliation*. New York: Berghahn Books, 2005.
- Pierson, Paul. *Politics in Time: History, Institutions, and Social Analysis*. Princeton: Princeton University Press, 2004.
- Prousis, Theophilus C. “Risky Business: Russian Trade in the Ottoman Empire in the Early Nineteenth Century.” *Mediterranean Historical Review* 20/2 (2005), 201–226.
- Sadri, Senem Zeybekoğlu. “Industrialization and Urbanization in Turkey at the Beginning of the 20th Century.” *Journal of Contemporary Urban Affairs* 4/2 (2020), 87–94.
- Sarı, Mustafa ve Tufan Turan. “Osmanlı-Rus Ticarî İlişkileri ve Türkiye’deki Rus Markaları.” *Journal of International Eastern European Studies* 1/2 (2019), 367–386.
- Shiriyev, Zaur ve Celia Davies. “The Turkey-Armenia-Azerbaijan Triangle: The Unexpected Outcomes of the Zurich Protocols.” *Perceptions: Journal of International Affairs* 18/1 (2013), 185–221.

- Suyundikov, Suinbay. “Dağlık Karabağ Savaşı’nın Çözümü Bağlamında Türkiye ve Rusya.” *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 132–145.
- Şutoy, V. E. “Osmanlı Devletinin 1700–1709 Kuzey Savaşı Yıllarındaki Tutumu.” *Belleten* 53/207–208 (1986), 903–966.
- Therme, Clément. “Iranian Foreign Policy Towards the South Caucasus: Between Revolutionary Ideals and Realpolitik.” İçinde *Reassessing Security in the South Caucasus*, 137–154. London: Routledge, 2016.
- Wallerstein, Immanuel. “The Modern World-System.” İçinde Charles Lemert (ed.), *Social Theory: The Multicultural and Classic Readings*, 426–431. Boulder: Westview Press, 1993.
- Yavuz, Nurcan. “Doğu Anadolu’daki Ermeni Mezaliminin Brest-Litovsk Barış Görüşmelerinde Protestosu.” *Atatürk Yolu Dergisi* 4/15 (1995), 381–406.
- Yergin, Daniel. *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money & Power*. New York: Simon and Schuster, 2011.
- Yılmaz, Serap. “XVIII. Yüzyıl Tekstil Dünyasından: Hindistan ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Pamuk-İpek Karışımı Kumaşları.” *Belleten* 56/217 (1992), 775–808.
- Zürcher, Erik J. *Turkey: A Modern History*. London: Bloomsbury Publishing, 2017.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s)

Sevgi SEZER

Finansman / Funding

Yazar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder.
The author acknowledges that he/she has not received any external funding to support this research.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.
The author declares that he/she has no conflict of interest.